

H. L. A. Hart

A jogi érvelés problémái

részlet

A jogelméleti szerzők, különösen Amerikában, a huszadik század eleje óta kiemelt figyelmet szentelnek azon érvelési formák kritikai tanulmányozására, amelyek alapján a bíróságok eldöntik az ügyeket. E tanulmányokból igen változatos elméletek születtek arra vonatkozóan, hogy az ítélkezési folyamatban mi a tényleges vagy helyénvaló szerepe annak, amit – gyakran kétértelműen – „logikának” neveznek. Ezen elméletek legtöbbször szkeptikusok, s azt kívánják kimutatni, hogy a deduktív és induktív érvelésnek a látszat ellenére csak alárendelt szerepe van. Ellentétbe állítják a „logikát” és a „tapasztalatot” (miként Holmes híres diktuma teszi, miszerint „a jog élete sosem a logika volt, hanem a tapasztalat”), vagy a „deduktívizmust” és a „formalizmust” egyfelől, s a „kreatív választást” és az „illeszkedő intuíciót” másfelől. Az ilyen elméletek általában azt hangsúlyozzák, hogy az e kifejezésekkel jelölt ellentétpárok utóbb említett elemei – a logikai módszer és forma látszata ellenére – az előbbieknél megfelelőbben jellemzik a jogi ítéletalkotás folyamatát. Ezen elméletek néhány változata szerint a jogi érvelésnek, vagy azon racionális kritériumoknak, amelyeket a bíróságok az ügyek eldöntése során követnek és követniük is kell, más a menete, illetőleg mások a formái, jóllehet a logika a deduktív és induktív érvelés értelmében játszik bizonyos szerepet benne. A szélsőségesebb változatok szerint a bíróságok döntései lényegileg önkényesek.

TÖRVÉNYHOZÁS ÉS PRECEDENS

Az angol-amerikai jogelméletben a jogi érvelés jellemzőit főleg arra utalva tárgyalják, hogy a bíróságok miként alkalmazzák a jog két „forrását”: (1) a törvényhozó testületek (illetőleg a jogalkotói hatalommal delegáció révén rendelkező más szabályalkotó hatóságok) általános szabályait, illetve (2) a részleges precedenseket, avagy a bíróságok azon múltbeli döntéseit, amelyeket olyan materiaként kezelnek, amelyekből jogi szabályok vonhatók ki, noha – a törvényhozói szabályoktól eltérően – az így nyert szabályoknak nincs autoritatív vagy egyedül helyes megfogalmazása. A törvényhozói szabályok egyedi esetekre történő alkalmazása során alkalmazott érvelés hagyományos magyarázatai gyakran úgy mutatják azt be, mint ami kizárólag deduktív következtetés kérdése. A bíróság döntését egy szillogizmus konklúziójaként ábrázolják, melyben a főtétele a szabály, az altétele pedig az ügyben közösen vagy hivatalosan megállapított ténykijelentés jelenti. A precedensek bírósági alkalmazásának hagyományos magyarázatai ehhez hasonlóan egy szabály múltbeli esetekből való kiemelését induktív érvelésnek, ezen szabálynak a szóban forgó esetre való alkalmazását pedig deduktív érvelésnek mondják.

A szkeptikus szerzők, a bírói érvelés ezen hagyományos magyarázataival szembeni támadásuk során számos olyan dolgot tártak fel, ami nagyon fontos a jogi ítéletalkotás módszerének mind megértése, mind pedig bírálata szempontjából. A jogi szabályoknak és precedenseknek az eldöntendő esetekre való alkalmazásánál kétségtelenül adódnak olyan döntő jelentőségű szakaszok, amelyek nem pusztán logikai műveletekből állnak, s amelyeket már régóta elhomályosít az a hagyományos

terminológia, amit maguk a bíróságok is elfogadnak az esetek eldöntése során, és a jogászok is, midőn leírják a bíróságok tevékenységét. Az az általános tétel, miszerint a logika szerény vagy semmilyen szerepet nem játszik az ítélkezési folyamatban, a kijelentés egyszerű és egyértelmű látszata ellenére, sajnos homályos és kétértelmű; számos különböző, s néha egymásnak ellentmondó állításból áll, melyeket külön-külön kell megvizsgálni. E kérdések közül a legfontosabbakat az alábbiakban meghatározzuk és tárgyaljuk. Van azonban két olyan, a filozófusok és logikával foglalkozó szakemberek számára különösen fontos előzetes kérdés, amely a jogi érvelés formáinak jellemzésére irányuló minden komoly kísérlet esetén figyelmet követel.

Deduktív érvelés. Azt állították, hogy a jogi szabályok meghatározott esetekre való alkalmazását nem lehet szillogizmusnak vagy bármilyen más deduktív következtetés fajtának tekinteni, mert sem az általános szabályokat, sem a konkrét (mint például az egyéneknek jogokat és kötelezettségeket tulajdonító) jogi kijelentéseket nem lehet úgy jellemezni, mint amelyek igazak vagy hamisak, s így logikailag nem vonatkoztathatók sem egymásra, sem a ténykijelentésekre; ezért aztán nem is lehetnek egy deduktív következtetés premisszái vagy konklúziói. E nézet az érvényes deduktív következtetés és az olyan logikai relációk eszméjének, mint a konzisztencia és az ellentmondás, az igazság és hamisság fogalmaiban felfogott leszűkítő meghatározásán alapul. A deduktív következtetések érvényességi köréből nem csupán a jogi szabályokat vagy a jogi kijelentéseket zárja ki, de a parancsokat és sok más olyan kijelentésformát is, amelyeket szokás szerint logikai relációk alkalmas tárgyának és érvényes deduktív érvek alkotóelemeinek tekintenek. A logika szakemberei ugyanakkor, bár meglehetősen technikai bonyolultság árán, mára kidolgozták azon érvényes deduktív következtetés eszméjének néhány általánosabb meghatározását, amely a következtetés gondolatát alkalmazhatóvá teszi a nem igazként vagy hamisként jellemzett alkotóelemekből álló következtetésre. Ebből következően, miként a kortárs jogelméleti irodalom túlnyomó részében, felteszik az érvényes következtetés ezen általánosabb meghatározásának általános elfogadhatóságát is.

Induktív érvelés. A hagyományos jogelméleti szerzők azon állítását, miszerint a precedensek bírói alkalmazásában szerepet játszik az induktív érvelés, meglehetősen homály lengi körül. Az indukcióna ebben az összefüggésben rendszerint úgy utalnak, mint a törvényhozói szabályok egyedi esetekre való alkalmazásában szerepet játszó állítólagos deduktív érveléssel szembeni ellentétre. „A bírónak, ahelyett, hogy egy általános szabállyal kezdené, a releváns esetekhez kell fordulnia, hogy felfedezze az azokban rejlő szabályt. ... A két módszer közötti nyilvánvaló különbség a fő tétel forrása; amíg ugyanis a deduktív módszer feltételezi ezt, addig az induktív arra sarkall, hogy egyedi példákából fedezzék fel.” (Paton 1951)

Természetesen igaz, hogy a bíróságok mindig hivatkoznak múltbeli esetekre, mind azért, hogy felfedezzék a szabályokat, mind pedig azért, hogy igazolják azok érvényes szabályokként való elfogadását. A múltbeli eseteknek, ahogy mondják, „autoritásuk” van az azokból „kivont” szabályok vonatkozásában. Annak, hogy a múltbeli esetek ilyen módon logikailag igazolják valamely szabály elfogadását, nyilvánvalóan egy szükségszerű feltétele van: a múltbeli eseteknek a szabály példájának kell lennie abban az értelemben, hogy az esetbeli döntés levezethető a szabályra és az eset tényeire vonatkozó állításból. Az érvelés, amennyiben e szükségszerű feltétel kielégítéséről van szó, valójában a deduktív érvelés megfordítása. E feltétel azonban, természetesen, csak szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy a bíróságok a múltbeli esetek alapján elfogadják a szabályt, hiszen minden meghatározott precedens esetén logikailag végtelen számú alternatív általános szabály létezik, amely kielégítheti e feltételt. Ezen alternatívák köré-

ből egy szabály azon szabályként való kiválasztásának, amely miatt a precedenst autoritással bírónak tekintik, ezért a választást korlátozó más kritériumoktól kell függenie, s ezek nem logikai jellegűek, hanem olyan érdemi szempontok [*substantive matters*], amelyek jogrendszerről jogrendszerre, vagy ugyanazon rendszerben időről időre változnak. A precedensek bírói alkalmazását leíró néhány elmélet ezért azt hangsúlyozza, hogy a bíróságnak az eset szempontjából „lényegesként” kezelt tények kiválasztása révén – kifejezett vagy hallgatóságos módon – meg kell jelölnie azt a szabályt, amely vonatkozásában a precedens autoritással bír. Más elméletek ahhoz ragaszkodnak, hogy az a szabály, amely vonatkozásában a precedens autoritással bír, nem más, mint amit a későbbi, a precedenst elemző bíróság választana ki a logikailag lehetséges alternatívák közül, miután mérlegelte a szokásos erkölcsi és társadalmi tényezőket.

Bár sok jogi író még mindig az általános szabály precedensből való kivonásáról beszél, néhányan inkább azt állítják, hogy a precedensek alkalmazásakor követett érvelés lényegében „példák révén” való, esetről esetre haladó érvelés: a bíróság ugyanúgy dönti el a jelenlegi ügyet, ahogy a múltbelit eldöntötték, ha ez utóbbi a „releváns” vonatkozásokat illetően „kielégítő mértékben” emlékeztet az előbbire, s így a múltbeli esetet anélkül használja precedensként, hogy először kivonna belőle valamilyen általános szabályt és megfogalmazná azt. Az a hagyományosabb magyarázat mindazonáltal, mely szerint a bíróságok arra használják a múltbeli eseteket, hogy felfedezzék és igazolják az általuk alkalmazott általános szabályt, kellőképpen elterjedt és elég valószínű ahhoz, hogy megtárgyalásra érdemessé tegye az „indukció” szó ezen összefüggésben való használatát.

Az a szóhasználat, amely szerint az „indukcióval” a dedukció megfordított alkalmazására utalnak, amikor is úgy találják, hogy a múltbeli eset az általános szabály példája, félrevezető lehet: határozottabb párhuzamokat sugall, mint ami a természettudományi valószínűségi következtetési módok esetén létezik, amikor is általános tényállításokra vagy figyelmen kívül hagyott részletekkel kapcsolatos állításokra következtetnek, illetőleg úgy tekintik azokat, mint amiket a megfigyelt részletek megerősítenek. Az „indukció” fogalmi zavarhoz vezethet a deduktív következtetés tökéletes indukcióként [*perfect induction*] ismert formájával és az általánosítások – olykor intuitív indukciónak [*intuitive induction*] nevezett – valós vagy állítólagos felfedezési módszereivel összefüggésben is.

Az mindazonáltal igaz, hogy a dedukció alkalmazásának megfordítása a precedens használata során a tudományos eljárásnak is fontos része, ahol hipotetikus következtetésként vagy hipotetikus-deduktív érvelésként ismerik. Ezért bizonyos érdekes hasonlóságok léteznek egyfelől a megfigyelés és az elmélet összjátéka között, amikor is egy tudományos hipotézisnek az ellentétes példák általi falszifikáció elkerülését célzó folyamatos finomításáról van szó, másfelől azon mód között, ahogyan a bíróság kifinomíthatja az általános szabályt, egyszerre téve konzisztenssé azt a különböző esetek széles körével, és kerülve el az igazságtalan és nem kívánatos következményekkel járó megszövegezést.

E hasonlóságok ellenére azonban megmarad a lényegi különbség a példák által valószínűvé tett, de a jövőbeli tapasztalatok által még falszifikálható általános tényki-jelentésekre vonatkozó kutatás és az esetek eldöntése során alkalmazott szabályok keresése között. Az ítélkezési folyamat empirikus tanulmányozása természetesen lehetséges; e tudomány a bíróságok döntéseivel kapcsolatos tény általánosításaiból [*factual generalizations*] állna, s jelentős előrejelző eszköz lehetne. Egy ilyen empirikus tudomány általános megállapításait mindazonáltal fontos megkülönböztetnünk a bíróságok által megszövegezett és alkalmazott szabályoktól.

LEÍRÓ ÉS ELŐÍRÓ ELMÉLETEK

Azzal az állítással, miszerint az ügyek eldöntésekor a logika csak alárendelt szerepet játszik, olykor az ítélkezési folyamat félrevezető leírásait kívánják kiigazítani, míg máskor ezen állítás célja a bíróságok által alkalmazott módszerek bírálata, amit „szélsőségesen logikaiként”, „formálisként”, „mechanikusként” vagy „automatikusként” bélyegeznek meg. A bíróságok által ténylegesen alkalmazott módszerek leírását meg kell különböztetnünk az alternatív módszerek előírásától, és azoktól elkülönítve kell értékelnünk. Megjegyzésre érdemes ugyanakkor, hogy e két dolgot a jogi érvelést tárgyaló számos munka gyakran összekeveri, mert az ítélkezési folyamat téves hagyományos leírásainak kiigazítására és magának a folyamatnak a kiigazítására irányuló törekvéseket ugyanaz a fontos, de gyakran elhanyagolt tény – nevezetesen a jogi szabályok és precedensek viszonylagos meghatározatlansága – felismerése ösztönzi. E meghatározatlanság abból ered, hogy az általános szabályok megfogalmazása során lehetetlen előre látni és előre figyelembe venni a körülményeknek a jövőben esetleg előforduló, minden lehetséges kombinációját. Hiszen egy szabály esetén, bármilyen pontosan szövegezzék is meg azt, mindig lesznek olyan tényszerű körülmények, amelyek között azt a kérdést, vajon az adott helyzet a szabály általános osztályozó kifejezéseinek fogalmi körébe tartozik-e, nem lehet eldönteni a nyelvtani szabályokra, a hagyományokra vagy az írott jog értelmezésének kánonjaira való hivatkozással, de még csak a törvényhozó kifejezett céljaira való utalással sem. Az ilyen esetekben a szabályt vagy bizonytalannak, vagy kétértelműnek találhatják. Hasonló meghatározatlanság keletkezhet akkor is, amikor két szabály vonatkozik egy adott tényállásra, s amikor a szabályokat kifejezetten olyan közelebről meg nem határozott kifejezésekkel fogalmazzák meg, mint az „ésszerű” vagy a „lehetséges”. Az ilyen eseteket csak azokkal a módszerekkel lehet megoldani, amelyek ésszerűsége nem a konklúziónak a premisszához való logikai viszonyában rejlik. Hasonlóképpen, mivel a precedensek logikailag végtelen számú általános szabály alá sorolhatók be, azon szabályt, amely szempontjából a precedens autoritással bír, ugyancsak nem lehet a logikára hivatkozva megállapítani.

A bírói ítéletalkotás folyamatának hagyományos leírásaira vonatkozó ezen bírálatok általában indokoltak. A jogászok és a bírók ugyanis, midőn a jogi szabályok vagy precedensek döntési folyamatban való alkalmazását magyarázzák, különösen az olyan jogrendszerekben, ahol tisztelik a hatalmi ágak elválasztását, gyakran elrejtik vagy minimalizálják azok meghatározatlanságát. Másfelől viszont arra panaszkodnak, gyakran ugyanazok a szerzők – s ezt kevésbé könnyű megérteni és megindokolni –, hogy a formalizmus és a logika túl nagy szerephez jut a bírói ítéletalkotás folyamatában. Amit a bírálók e kifejezésekkel meg kívánnak bélyegezni, az az, hogy a bíróságok a jogi szabályok és precedensek alkalmazása során nem élnek azok viszonylagos meghatározatlanságának előnyeivel annak érdekében, hogy társadalmi célokat, politikai elképzeléseket és értékeket érvényesítsenek. E kritikusok szerint a bíróságok – ahelyett, hogy kiaknáznák az írott szabályok jelentése bizonyos pontokon való meghatározatlanságának tényét – a jelentést pusztán azért tekintik meghatározottnak, mert a hasonló szöveget valamely más jogi kontextusban egy bizonyos módon értelmezték, vagy mert a használt szavak „szokásos” jelentése egy meghatározott értelmezés.

A jogi szabályok meghatározatlanságának el nem ismerését (amit gyakran és tévesen az analitikus jogelméletnek tulajdonítanak és fogalom-jogászatként bélyegeznek meg) olykor azon az alapon védelmezik, hogy az a lehető legnagyobb mértékben

növeli a bizonyosságot és a döntések előrejelezhetőségét. Néha azért is üdvözlik, mert előmozdítja a jogrendszer olyan eszményét, amelyben az egymástól független szabályok és osztályozó kifejezések száma minimális.

A szabályalkalmazás ilyen módszereinek nagy hibája abban áll, hogy elfogadásukkal előzetesen eldöntik, mi a teendő azon egymástól különböző esetek széles körében, amelyek alkotóelemei nem ismerhetők meg kimerítő módon előre: olyan merev osztályozásokat és felosztásokat alakítanak ki, amelyek figyelmen kívül hagyják a társadalmi és erkölcsi fontosság különbségeit és hasonlóságait. Ez azon panaszok lényege, amelyek szerint a bírói döntési folyamatban túlzott módon alkalmazzák a logikát. A „logika eltúlzott alkalmazása” azonban szerencsétlen kifejezés, hiszen amikor a jogi szabályok értelmezése és a részletek osztályozása során figyelmen kívül hagyják a társadalmi értékeket és a fontos megkülönböztetéseket, akkor az így meghozott döntés nem logikusabb annál, amit e tényezők megfelelő figyelembevételével hoztak: a logika nem határozza meg a szavak értelmezését vagy az osztályozások alkalmazhatósági körét. Igaz viszont, hogy abban a rendszerben, ahol az értelmezés ilyen merev módszerei megszokottak, több alkalom adódik arra, hogy a bíró úgy tekinthessen magára, mint aki konfrontálódik egy előzetesen meghatározott tartalmú szabállyal.

A FELFEDEZÉS MÓDSZEREI ÉS AZ ÉRTÉKELÉS MINTÁI

A bírói érvelés leíró és előíró elméleteinek számbavétele során fontos megkülönböztetnünk (1) az azon szokásos gondolkodási folyamatokkal vagy beidegződésekkel kapcsolatos állításokat, amelyek alapján a bírák ténylegesen meghozzák döntéseiket, (2) a követendő eljárással kapcsolatos ajánlásokat, valamint (3) azokat a mintákat, amelyek alapján a bírói döntéseket értékelnünk kell. Ezek közül az első a leíró pszichológia tárgya, s az e területen tett állítások, abban a mértékben, amelyben túlmennek a vizsgált esetek leírásain, empirikus általánosítások vagy pszichológiai törvényszerűségek; a második a jogi ítéletalkotás művészetére vagy mesterségére vonatkozik, s az e téren tett általánosítások a jogászai módszer [*judicial technology*] elvei; a harmadik pedig a döntések értékelésével vagy igazolásával kapcsolatos.

E megkülönböztetések azért fontosak, mert néha határozottan azt bizonygatják, hogy mivel a bírók gyakran anélkül hozzák meg döntéseiket, hogy a jogi szabályokra vagy a precedensekre figyelemmel lévő gondolkodási vagy következtetési folyamaton mennének át, téves az az állítás, miszerint a jogi szabályokból történő dedukció szerepet játszik a döntésben. Ez az érvelés zavaros, hiszen általában véve a kérdés nem arra a módra vonatkozik, ahogyan a bírók eljutnak vagy ahogyan el kell jutniuk döntéseikhez, hanem azokkal a mintákkal kapcsolatos, amelyeket döntéseik igazolása során tiszteletben tartanak, bárhogyan is hozták meg azokat. A döntések értékelésekor a logika valóságosan jelen lehet vagy hiányozhat, attól függően, hogy a döntéseket következtetés vagy intuíció révén hozták-e meg.

EGYÉRTELMI ESETEK ÉS MEGHATÁROZATLAN SZABÁLYOK

Ha a fent meghatározott különböző problémákat megkülönböztetjük, a kérdések két körével kerülünk szembe. Az első az „egyértelmű” esetekben [*„clear” cases*] hozott bírói döntésekre vonatkozik, amikor is nem éreznek kételyt valamely egyedi jogi szabály jelenlétével és alkalmazhatóságával kapcsolatban, a második pedig azokra a döntésekre, ahol felismerik a vonatkozó jogi szabályok és precedensek meghatározatlanságát.

Egyértelmű esetek. Néhány gondolkodó szerint, még ha a bírók másként is látják, lehetetlen, hogy egy előzetesen létező jogi szabály egyértelműen meghatározzon valamely konkrét eredményt, s a bíróknak mindig „van választásuk”, az ezzel ellentétes állítások pedig csak *ex post facto* racionalizációk lehetnek. E szkepticizmus gyakran a felfedezési módszerek és az értékelési minták fent jelzett kérdésének összekeveréséből ered. Ám olykor ezt arra való hivatkozással támasztják alá, hogy még ha a bírók el is mulasztják az egyértelműen alkalmazható és meghatározott eredményre vezető szabály alkalmazását, ez nem bűncselekmény, s az így hozott döntés ettől még autoritatív és – amennyiben valamely legfelsőbb bíróság hozta – végleges. Ezért aztán, érvelnek, a bírók döntései bizonyos mértékű szabályosságot mutathatnak ugyan, de ebben sohasem lehetünk biztosak: mindig módjukban áll másként dönteni, mint ahogy döntenek. Ezen utóbbi érvek a döntések végleges voltának és tévedhetetlenségének összekeverésén, valamint a jogi szabályok betartására irányuló „kötelezettség” eszméjének vitatható értelmezésén alapulnak.

Az efféle szkepticizmus, legyen bármennyire is elfogadhatatlan, annak hangsúlyozását szolgálja, hogy bizonyos mértékig nehéz dolog kimerítően megmagyarázni, mi teszi az „egyértelmű esetet” egyértelművé, vagy mi tesz nyilvánvalóan és egyértelműen alkalmazhatóvá egy általános szabályt valamely egyedi esetre. A szabályok nem fogalmazhatják meg a saját alkalmazási példáikat, a tényállások pedig nem a rájuk alkalmazható szabállyal felcímkézve várnak a bíróra. A szabályok nem rendelkezhetnek a saját alkalmazásukról, s még a legegyszerűbb esetben is emberi lényeknek kell alkalmazni őket. Az egyértelmű esetek azok, amelyek az általános egyetértés szerint egy szabály hatálya alá tartoznak, s kísérő lehetőség, hogy az ilyen egyetértést egyszerűen annak a ténynek tulajdonítsuk, hogy a közös nyelvi konvenciók használatában szükségszerűen léteznek ilyen egyetértések. Ez azonban a dolgok túlságos leegyszerűsítése lenne, mert ez nem teszi lehetővé a jogi szóhasználat sajátos, az általánostól esetleg eltérő konvencióit, vagy azt, hogy a szavak jelentése egyértelműen meghatározható valamely jogszabály céljára való hivatkozással, amit viszont vagy kifejezetten rögzítettek, vagy amelyben általánosan egyetértettek. E kérdések teljes kifejtése a törvényértelmezés tudományának tárgya.

Meghatározatlan szabályok. Azokat a jogi döntéseket, amelyeket nem lehet meghatározott jogi szabályokból való dedukcióként felmutatni, gyakran önkényesnek nevezik. Bár az ítélkezési folyamat empirikus tanulmányozása terén még sok a teendő, az nyilvánvaló, hogy a logikus és az önkényes döntés ezen leírása és dichotómiája, ha kimerítőnek tekintik, félrevezető. Amikor a jogi szabályok nem határoznak meg valamilyen konkrét eredményt, a bírók általában nem saját személyes preferenciáikat erőltetik rá az ügyre, vagy nem vakon választanak az alternatívák közül; s amikor a döntések jellemzésére olyan szavakat vagy kifejezéseket használnak, mint „választás”, „mérlegelés”, „alkotó tevékenység” és „jogalakítás” [*interstitial legislation*], ezek nem azt jelentik, hogy a bírók önkényesen, a döntéseikhez szolgáló érvek kidolgozása nélkül hoznak ítéletet, s még kevésbé azt, hogy bármely jogrendszer hivatalossá teszi az efféle döntéseket.

Roppant fontos, hogy az eldöntésre váró esetek nem valamilyen vákuumban keletkeznek, hanem a szabályok eleven rendszerének működése során, s e működés keretében a változatos megfontolások sokaságát folyamatosan úgy ismerik el, mint jó szempontokat [*good reasons*] a döntéshez. Ezek az egyéni és társadalmi érdekek, a társadalmi és politikai célok, az erkölcsi és igazságossági minták igen

változatos körét foglalják magukban; s az általános fogalmak keretében megfogalmazhatók mint elvek, politikák [*polícies*] és generálklauzulák [*standards*]. Néhány eset kapcsán esetleg csak egy ilyen megfontolás bír jelentőséggel, és ez ugyanolyan egyértelműen meghatározhatja a döntést, mint egy meghatározott tartalmú szabály. Sok esetben azonban nem ez történik, s döntéseik alátámasztása során a bírók több ilyen megfontolást is számba vesznek, melyekre úgy tekintenek, hogy együttesen elégségesek döntésük alátámasztására, noha külön-külön egyikük sem volna az. E megfontolások gyakran összeütközésbe kerülnek egymással, s bírók arra kényszerülnek, hogy egyensúlyba hozzák vagy ellensúlyozzák azokat, és rangsort állítsanak fel közöttük. Ugyanezek a megfontolások (konfliktusuk esetén pedig a súlyozásuk iránti ugyanezen igények) jelennek meg a precedensek alkalmazása során, midőn a bírának az azokból kivonható alternatív szabályok között kell választania, vagy amikor azt mérlegelik, hogy a jelenlegi eset a releváns szempontokból kellőképpen emlékeztet-e valamely múltbelire.

A jogi szabályok bizonytalansága esetén e pontig talán a legtöbb modern szerző egyetértene a bírói döntés ezen magyarázatával; ezen túl azonban eltér a véleményük. Néhány gondolkodó szerint a döntés szempontjából jelentős tényezők heterogén és gyakran egymással összeütköző jellege ellenére is van értelme egy döntésről úgy beszélni, mint az egyetlen helyes döntésről valamely ügyben, a bíró kötelességéről pedig úgy, mint ami ennek felfedezésében áll. E szerzők azt állítják, hogy a bírói választás vagy preferencia nem válik racionálissá azért, mert elhalasztódva azután kerül sor rá, illetőleg azután nyilvánul meg, miután a bíró fontolóra vette a mellette és az ellene szóló tényezőket.

Más gondolkodók elutasítják azt az eszmét, mely szerint az ilyen esetekben mindig van egyedülállóan helyes döntés, bár abban természetesen egyetértenek, hogy sok döntés nyilvánvalóan helytelenként kizárható. Ők azt állítják, hogy mindaz, amit a bírók a jelentős szempontok hűvös és pártatlan megfontolási folyamatának végén tesznek és tehetnek, egy alternatíva kiválasztása, mely meglátásuk szerint a leghatározottabban alá van támasztva, s ez teljesen megfelelő számukra annak kijelentéséhez, hogy egy másik, ugyanolyan képességekkel rendelkező és pártatlan bíró esetleg a másik lehetőséget választotta volna. Ezek az elméleti problémák nem különböznek azoktól, amelyek az erkölcsi érvelés filozófiai tárgyalása során sok helyütt felvetődnek. Még az is lehetséges, hogy az olyan kifejezések, mint a „választás”, „mérlegelés” és „bírói jogalkotás” nem tesznek eleget a megfontolt döntés fenomenológiájának, az ilyen döntés önkéntelennek, sőt elkerülhetetlennek érzett jellegének, mely gyakran az egymással ellentétes szempontok mérlegelésének végét jelzi. Azt a döntést, amellyel a szabály hatálya alá vonnak vagy kizárnak onnan egy új esetet, igen sokszor az az érzés kíséri, hogy ez a döntések sorának „természetes” folytatása, vagy a szabály „szellemét” valósítja meg. Az is igaz, hogy ha a döntéseket ily módon megközelítő jogászok emellett nem értenének egyet jelentős mértékben az ítéletet illetően, akkor az ilyen döntéseknek nem tulajdonítanánk jelentőséget és értéket, vagy nem gondolnánk azokra úgy, mint amelyeket valamilyen racionális folyamat révén hoztak meg. Akárhogy is legyen azonban az erkölcsi érvelés terén, a jogban nehéznek tűnik érdemileg megalapozni [*substantiate*] azt az állítást, amely szerint az egymással ellentétes szempontok halmazával szembesülő bírónak mindig fel kell tételeznie, hogy a konfliktusnak van egy egyedülállóan helyes megoldása, s meg kell próbálnia bebizonyítani, hogy felfedezte azt.

BIZONYÍTÁSI SZABÁLYOK

A bíróságok tanúvallomásokat vesznek ki és értékelnek, tényállításokra következtetnek kijelentésekből, bizonyos állításokat pedig valószínű, másoknál valószínűbb vagy „az ésszerű kételyen felülállóként” fogadnak el. Amikor azt mondják, hogy e tevékenységekben a jogi érvelés sajátos módjai mutatkoznak meg, s hogy a jogi bizonyíték különbözik a rendes bizonyítéktól, akkor ezzel rendszerint vagy a jogi bizonyítás kizárásos szabályaira kívánnak utalni (melyek gyakran azt követelik a bíráktól, hogy a ténykérdések meghatározása során ne vegyenek figyelembe logikailag releváns dolgokat), vagy pedig azokra a változatos vélelmekre [*presumptions*], amelyek a rendes érvelési módoknál kisebb vagy nagyobb súlyt tulajdonítanak a logikailag jelentős szempontoknak.

A kizárásos szabályok leghíresebb példái a „szóbeszéd” elleni szabályok [*hearsay rules*], melyek (bizonyos kivételekkel) nem teszik lehetővé az olyan vallomás tényekre vonatkozó bizonyítékként való felhasználását, legyen az bármily hihető, amelyben a tanú más személy által tett kijelentésekről számol be. Egy másik példa az a szabály, hogy amikor valakit bűncselekmény elkövetésével vádolnak, múltbeli meggyőződéseinek és az arra irányuló hajlamának, hogy hasonló bűncselekményeket fog elkövetni, nem használható fel arra vonatkozó bizonyítékként, hogy elkövette azt a bűncselekményt, amivel vádolják. Azon szabályokat, amelyek a szokásosnál kisebb vagy nagyobb bizonyító erőt kölcsönözhetnek bizonyos tényeknek az a vélelem példázza, hogy a házasság ideje alatt született gyermek, ellenkezőjének ésszerű kételyt meghaladó bizonyításáig, a házasfelek közös gyermeke.

Az ilyen szabályok és kivételeik alkalmazása olyan eredményekhez vezet, amelyek esetleg paradoxnak tűnnek, noha igazolhatók azon igen változatos társadalmi szükségletek alapján, amelyeket a bíróságoknak az esetek eldöntése során ki kell elégíteniük. Például a szóbeszédre vonatkozó szabály egyik jól ismert kivételének – miszerint a kijelentésről adott beszámoló tényekre vonatkozó bizonyítékként felhasználható, ha ellentétes annak a személynek az érdekeivel, aki beszámolt róluk – egyik következménye az, hogy a bíróság megállapíthatja: egy férfi házasságtörést követett el egy meghatározott nővel, ám nem vonhatja le azt a következtetést, hogy az illető nő házasságtörést követett el a férfival. A logika művelője e paradoxon megoldását így fejezhetné ki: abból, miszerint p maga után vonja q -t, nem következik, hogy a „jogilag bizonyított, hogy p ” maga után vonja a „jogilag bizonyított, hogy q ”-t.

E paradoxonoktól eltekintve a bizonyítási szabályok alkalmazása olyan megkülönböztetések megállapításával jár együtt, amelyek filozófiai jelentősége számottevő. Így például, bár a tényekre vonatkozó bizonyítékok köréből a jog általában kizárja a kijelentésekről adott beszámolókat, más célból elismerheti azokat, sőt különbséget tesz a tényekre vonatkozó állítások és aközött, amit J. L. Austin performatív kijelentéseknek nevezett. Ezért ha az a kérdés, hogy egy meghatározott személy tett-e ígéretet vagy fogadott-e valamire, az arról szóló beszámolók, hogy kimondott-e bizonyos, az adott körülmények között ígéretet vagy fogadást jelentő szavakat, bizonyítékként felhasználhatók. Valakinek a saját jelenlegi elmeállapotáról vagy észleleteiről tett kijelentésére vonatkozó beszámolók ugyancsak felhasználhatók bizonyítékként, s néhány gondolkodó ezt azon az alapon igazolja, hogy az ilyen egyes szám első személyben tett kijelentéseknek bele kell olvadniuk abba a magatartásba, amely kifejezésre juttatja a kérdéses elmeállapotot vagy észleletet. (Hart 1967.)